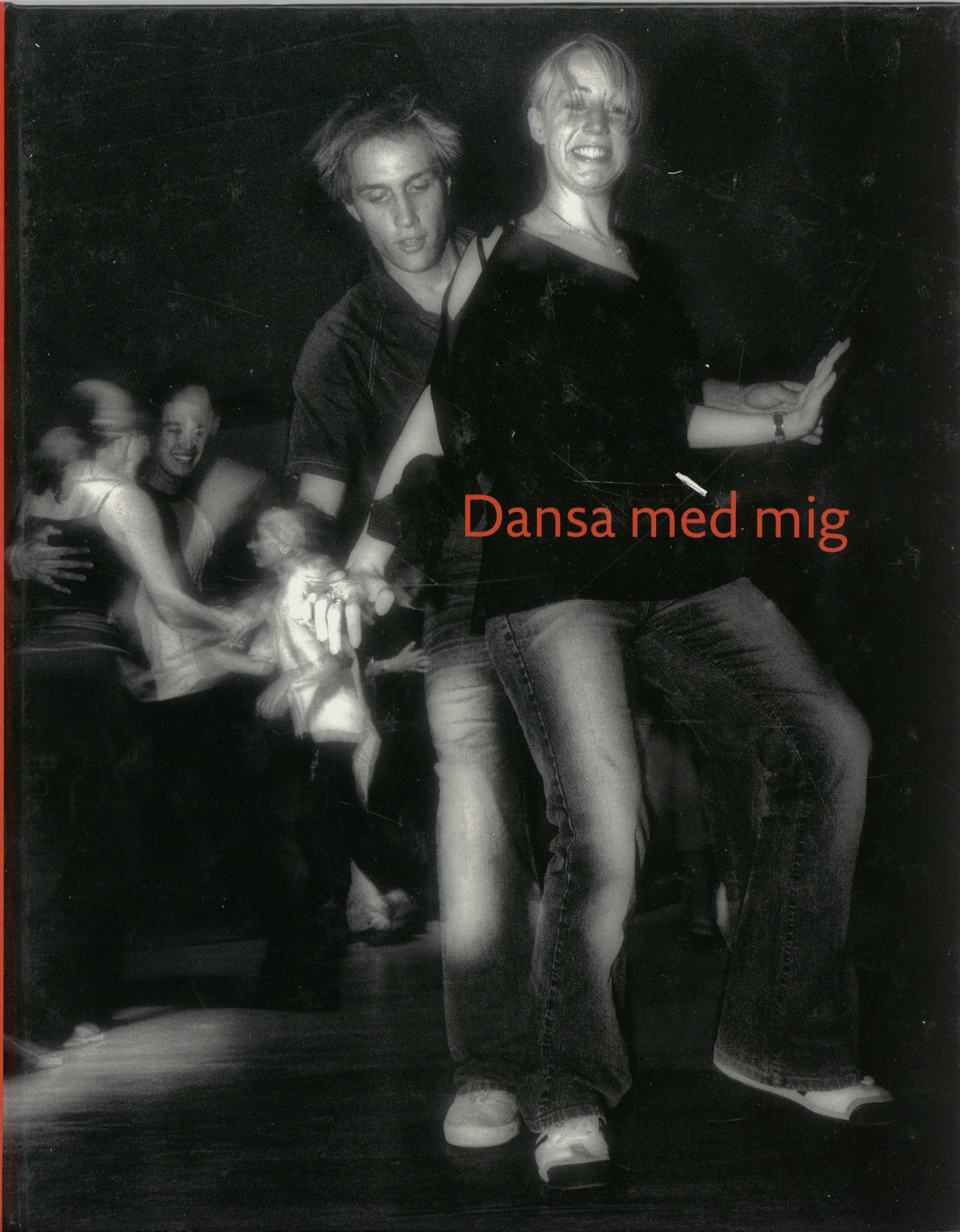

Dansa
med mig

FATABUREN 2006

Dansa med mig

Dansa med mig

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2006

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2006
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör Christina Westergren

Bildredaktör Birgit Brånvall

Omslag och grafisk form Lena Eklund

Omslagsbild foto A. Jeremy P. Lawrence, www.futtfuttfuttfotography.com

Baksidesbild ur boken (s. 193)

Bilder på för- och eftersättsblad foto Birgit Brånvall 2006 © Nordiska museet

Foto s. 2 Fotografi i Nordiska museets arkiv, fotograf ej känd

Tryckt hos Fälvh & Hässler, Värnamo 2006

ISSN 0348 971 X

ISBN 91 7108 506 8

Foto Mats Landin 2005.

Små grodorna

– en svensk signaturlmelodi

Sommaren 1998 kunde man läsa en artikel i *Dagens Nyheter* om ett marknadsföringsevenemang vid Stockholms stads Brysselkontor: På Sveriges nationaldag ställdes en midsommarstång och sex svenska stånd upp på Grand Place. Barn ur Sverigekolonin uppträdde. »Vi sjöng »Små grodorna« för häpna japaner«, som en av Stockholmskontorets anställda uttrycker saken.

CHRISTINA MATTSSON
är visforskare och styresman för
Nordiska museet.

Svensk midsommar

Först några ord om det svenska midsommarfirandet. Även det är nämligen en företeelse som förvånar utlänningar. Svenskarna firar sin stora sommarfest under det veckoslut som infaller närmast den 24 juni, ett datum som från början var den »riktiga« midsommardagen. På midsommarafton, som alltid infaller på en fredag, dukas det till fest och man samlas utomhus för lek och dans på någon öppen, gräsbevuxen plats. I mitten prunkar midsommarstången smyckad med löv och blommor.

Det svenska midsommarfirandet är en fest med oklara anor i en

kanske förhistorisk sommarsolståndsfest. Midsommarstången, som är så typisk för den svenska midsommaren, hörde från början hemma i firandet av första maj och kallas ibland också för majstång. Det var invandrande tyskar som en gång i tiden tog med sig majstången till Sverige. Men den kontinentala majstången förvandlades till en svensk midsommarstång. Det är nämligen betydligt kallare i Sverige än i Tyskland. I Norden kommer blomningen igång senare och den som vill klä sin majstång enligt alla traditioner måste helt enkelt vänta till senare på året när grönskan blivit rik. Idag tror många svenskar att majstången är en ursvensk sed med rötter i Dalarnas vördnadsvärda bondekultur, men så är det alltså inte.

Midsommar firas som bekant i särskild ordning. Man ägnar eftermiddagen åt upptåg och tävlingar tillsammans med de minsta, man dansar ringdanser och leker sånglekar. Dansen runt midsommarstången är höjdpunkten i de små barnens midsommarfirande innan det så småningom blir de vuxnas tur. Då står bordet dukat ute i trädgården eller på verandan eller i husvagnens förtält och menyn är bestämd av traditionen. Det ska vara många sorters inlagda sillar, färsk potatis med dill, öl och brännvin och som efterrätt färska jordgubbar med glass.

Sånglekar, ringdanser – och små grodor så småningom

Bland alla de många sånglekar som dansas runt midsommarstången och som är välbekanta för dagens svenskar, var många lika välkända för hundra år sedan. Några av dem kan spåras till 1600- och 1700-talen och kan ha sina rötter ännu längre tillbaka i tiden, medan andra har tillkommit helt nyligen.

Förr dansade ungdomarna sånglekar på sin fritid när som helst

Svensk midsommar, en fest bestämd med ordning och oklara anor.
Foto Karl Heinz Hennried. © Nordiska museet.

under året. Under julhelgerna lektes de av alla, gamla som unga, i alla samhällslager. Under 1700-talet var »jullekar« i själva verket den vanligaste benämningen. Numera är det nästan bara småbarn som sjunger och dansar de gamla lekarna. Inga vuxna deltar, möjligen med undantag av en vuxen lekledare som leder dansen och de minsta barnens föräldrar.

Men låt oss då titta närmare på den visa som fått en sådan spridning att den för många kommit att bli symbol för det svenska. Texten är lättbegriplig för barn, glad och okomplicerad.

Små grodorna, små grodorna
Är lustiga att se
Små grodorna, små grodorna
Är lustiga att se.
Ej öron, ej öron,
Ej svansar hava de
Ej öron, ej öron
Ej svansar hava de.
Quack, kack kack ...

Dessvärre innehåller texten i all sin enkelhet en rad sakfel. Grodor har faktiskt både öron och svans. Öronen sticker inte ut på kroppen som på människor men de finns där. Örat syns som en rund ring bakom ögat. När grodorna är små yngel och bara lever i vatten har de också en svans, som försvinner när de växer. Melodin hör även den till de lättare. Det är fråga om en melodi i dur, medvetet enkelt uppbyggd kring en treklang med melodiska upprepningar och litet tonomfång, lätt att använda pedagogiskt bland små barn.

Till texten hör också rörelser, som inte heller är särskilt kom-

Foto Karl Heinz Hernried. © Nordiska museet.

plicerade. Följande instruktion är hämtad ur en tryckt lekbeskrivning:

»Under första versen rör sig ringen medelst springsteg med-sols, under den andra motsols. Under refrängen nigsittande med oförändrad handfattning och huvudet väl uppburet (=ovan »vattenytan«).«

Vad är då detta för visa? De visforskare som kan sina klassiska sånglekskällor vet att berätta följande: Det var först omkring 1810 som insamlingen av folkmusik kom igång på allvar och i större skala – det gäller både sånglekar och annan folkmusik. Vad som fanns dessförinnan av sångleksmaterial var egentligen

bara några enstaka nedteckningar av, eller citat ur, sånglekstexter, och i några fall uppräknings av sånglekstilar.

Forskaren Nils Dencker har redogjort för de flesta av dessa tidiga källor i inledningen till *Sveriges sånglekar* (1960). Det äldsta belägget på en svensk sånglek som man hittills träffat på är texten till »Bro bro breda« citerad i början av 1600-talet av Johannes Bureus, Sveriges förste officiellt verksamme fornforskare. Senare under 1600-talet citerar Olof Rudbeck ett långt stycke av den lek som idag kallas »Räven raskar över isen«. Han gör det för att åskådliggöra hur julfirandet gick till. Detsamma kan sägas om Erland Hofsten, en prost i Värmland, som skildrar

Förr dansade ungdomar sånglekar på sin fritid när som helst på året. Teckningen som visar leken »Skära havre« är gjord 1941 av Nordiska museets meddelare Carl Wiking i hans beskrivningar av »gammaltida danser« i Kråksmåla och Älgshults socknar i Småland.

Nordiska museets arkiv.

värmländska årsfester i största allmänhet. I hans skildring av julen i Värmland finns ett avsnitt om jullekar där flera av lekarna är sånglekar. Här finner vi bland annat »Skära havre« för första gången återgiven med hela sin text och en lekbeskrivning.

Utom Rudbeck och Hofsten finns det från ungefär samma tid, ca 1700, också några julschildringar i diktform som räknar upp namnen på åtskilliga jullekar, varav en del är sånglekar. Skalden Israel Holmström, död 1706, skildrade ungdomarnas julfirande och nämner ett antal lekar i en av sina dikter, där han räknar upp titlar eller citerar textens första rad. De första sångleksuppteckningar som gjordes i syfte att bevara lekarna åt eftervärlden skrevs ned av den unge Carl von Linné, när han vid 26 års ålder firade jul i Falun år 1733. Det rör sig om sex sånglekar utan melodier, men det är faktiskt den största samlingen dittills och den enda under 1700-talet.

Små grodorna, då? Nej, den finns inte med i de äldsta källorna, inte heller under 1800-talet tycks den vara bekant. Det är först på 1900-talet som den finns belagd och då med besked. Små grodorna är nämligen en alldeles ny sånglek, så till vida att den är tillkommen under 1900-talet. Den trycktes första gången 1922 i en upplaga av *Sånglekar från Nääs*. Numera är Små grodorna en sånglek som de flesta kan.

Små grodorna uppfostrar barn och ungdom

Nääs har haft en alldeles särskild betydelse för den svenska skolundervisningen. I svensk slöjdhistoria har namnet dessutom en alldeles speciell klang. Godset Nääs i Västergötland – inte långt från Alingsås – betydde mycket för införandet av slöjd på svenska skolscheman. Man började med slöjdkurser på

Små grodorna kom till när sånglekar hade blivit något att uppfostra barn med. Den blev snabbt populär och så småningom också en symbol för det svenska. Foto Karl Heinz Hernried. © Nordiska museet.

Nääs redan på 1870-talet och snart växte verksamheten i betydelse och fick också stort anseende internationellt.

Som omväxling till undervisningen brukade deltagarna i slöjdkurserna dansa sånglekar. Snart insåg skolans rektor Otto Salomon den pedagogiska nyttan i lekarna och startade särskilda kurser i lek som i första hand vände sig till lärare. Man övade friluftspekar, men så småningom också sånglekar och folkdanser och folkvisedanser. Ett bevis på lekkursernas popularitet var den stora tillströmningen av deltagare. För att få plats med fler elever uppfördes 1904–05 ett stort lekhus för inomhuspekar och sommaren 1906 anlades ett stort lekfält framför byggnaden.

Sånglekskurserna på Nääs leddes de första åren av folkskolläraren och organisten Otto Hellgren. Han hade ett brinnande intresse för sång, lek och idrott. Det var också han som gav ut *Sånglekar från Nääs* i två delar, den första kom 1905, den andra 1915. Samlingarna som kom i flera upplagor blev normerande för utförandet av många sånglekar. Uppfostringssyftet var det i allt avgörande för urvalet och bearbetningarna. Den första samlingen trycktes gång på gång i nya upplagor, och så sent som 1941 kunde man räkna till 22:a tusendet.

Som Eva Danielson och Märta Ramsten framhåller i *Räven raskar* (1998), såg man i radikala kretsar i sekelskiftets Sverige det sunda naturnära, det enkla och det rena som ideal. I uppfostringssyfte sökte man efter lämpligt pedagogiskt material och valet föll på sånglekarna, som man ansåg representera »det flärdfria och konstlösa, det innerliga och natursanna«. Man ville finna ett alternativ till den sällskapsdans som kommit på modet. I skolundervisningen liksom i olika folkrörelser ställdes därför sånglekarna som motvikt mot de moderna sällskapsdanserna. Lekarna krävde en viss disciplin i rörelsemönstret. De vuxna

kunde genom sånglekarna utöva ett slags kontroll över barnens och ungdomens sällskapsnöjen. Umgänget i dansen blev helt enkelt averotiserat.

Sånglekarnas rörelsemönster antogs också befrämja god kroppshållning och kopplades i början av seklet ihop med gymnastik och idrott. Också de små barnen skulle via leken varsamt lotsas in i de vuxnas värld. Sånglekarnas melodier och texter ansågs idealiska ur uppfostringssynpunkt – de var tillräckligt enkla för att barn och ungdom genom dem skulle få en introduktion till den inhemska musiktraditionen och samtidigt få inblick i den »svenska folkpoesins källflöden«. Här uttrycktes klart de nationella intressen som genomsyrade kulturlivet kring sekelskiftet 1900. Ser man på sånglekarna ur ett mer historiskt perspektiv framstår anpassningen till rådande tidsideal mycket tydligt. Lekarna användes ju tidigare av en mer vuxen ungdom och de äldre lekarna hade i många fall erotiska anspelningar. När de skulle passa in i de pedagogiska utgåvorna vid sekelskiftet skedde en viss censur av texterna. Man kan kalla det för en nai-visering av sånglekarna.

Så småningom utkristalliserades en corpus av sånglekar som trycktes i ett antal sångleksutgåvor för pedagogiskt bruk. Allt som allt känner man till ca 350 folkliga sånglekar. Av dem trycktes ett knappt hundratal i den första omgången lekutgåvor för undervisningsbruk som kom under 1800-talets andra hälft och 1900-talets första år. Längre fram när de mer kommersiella utgåvorna blir allt vanligare, har antalet sånglekar krympt till ett drygt 40-tal högre frekventa titlar.

Men man gjorde också nya sånglekar. Antagligen föddes idén till Små grodorna på någon av lekurserna på Nääs. I Hans Thorbjörnssons bok *Nääs och Otto Salomon. Slöjden och leken*

Små gelégrador. Foto Mats Landin 2006. Nordiska museet.

(1990) finns en uppgift efter dansforskaren Henry Sjöberg att sångleken Små grodorna skulle ha skapats där. I de förteckningar över lekkursernas innehåll som Thorbjörnsson återger finns Små grodorna i gruppen »Småbarnslekar« som användes 1922. Däremot saknas den i förteckningen från 1906. Det innebär att leken har tillkommit efter 1906 men före 1922.

Första gången Små grodorna finns i tryck är samma år, nämligen 1922 i andra upplagan av Sånglekar från Nääs. I trycket finns ingen uppgift om källa, kompositör eller författare, däremot kommentaren »utförandet efter anvisningar av Inez Mallander«. Inez Mallander var gymnastikdirektör och lekledare på Nääs 1921–29, men återkom då och då under senare år som föreläsare och kursledare. Hon ville förnya sånglekarna för barn, därför komponerade hon flera nya lekar, delvis med traditionellt material som utgångspunkt. Därmed inte sagt att det var Inez Mallander som hittade på Små grodorna, men det förefaller mycket troligt.

Små grodorna i nya sammanhang

De första traditionsuppteckningarna av Små grodorna gjordes på 1940-talet. 1943 trycktes leken i *Nu ska vi sjunga*, som blev en av de mest kända och spridda sångböckerna eftersom den användes i praktiskt taget varenda småskola i Sverige. Så småningom trycktes den i omkring två millioner exemplar och har säkert bidragit till spridningen av Små grodorna.

Idag är Små grodorna en av de allra populäraste svenska sånglekarna, och sannolikt är det därför som den fått nya strofer tilldiktade. Att lägga till nya strofer till en visa som är populär är ett välkänt fenomen och tycks vara ett uttryck för ett folkligt

behov. Därför ser man numera inte bara små grodor, utan även små grisar och flera andra djur kring den svenska midsommarstången, tillägg som alltså lever enbart i muntlig tradition.

Små grisarna, små grisarna
är lustiga att se.
Små grisarna, små grisarna
är lustiga att se.
Båd' öron, båd öron
och svansar hava de!
Båd' öron, båd öron
och svansar hava de!
Å nöff-nöff-nöff, å nöff-nöff-nöff,
å nöff-nöff-nöff-nöff-nöff.
Å nöff-nöff-nöff, å nöff-nöff-nöff,
å nöff-nöff-nöff-nöff-nöff.

Men Små grodorna har ännu ett användningsområde. Melodin är utmärkt att använda när man ska göra snapsvisor. Snapsvisan, dvs. den visa som man sjunger precis innan man ska dricka sitt brännvin, är inte bara typiskt svensk utan *unikt* svensk. Det är bara i Sverige och i svenska Finland som man skapar och sjunger snapsvisor enligt en modell som blivit förhärskande: en känd melodi med nya ord som passar till snapsarnas ordning (helan, halvan, tersen, kvarten, kvinten osv.).

Snapsvisan är en genre som är beroende av melodierna för sin spridning och fortlevnad. Ju närmare melodirepertoaren ligger vår egen tid, desto lättare är det också att datera de tilldiktade snapsvisorna. Texten är rimligen inte äldre än melodin, och i 900-talets populärmelodier har så gott som alltid upphovsmän

som är kända till namnet. Populärmusiken ger ett rikt melodimaterial att ösa ur. Men melodiunderlaget hämtas också från skolsångerna, som många har lärt sig som en obligatorisk del i sångundervisningen, och snapsvisediktarna lånar naturligtvis melodier från sånglekar och barnvisor vilka alla i stor utsträckning har spritts muntligt.

På så sätt är melodin till Små grodorna utmärkt bra att använda till snapsvisor. Här är två exempel. Den första visan passar bra när som helst, den andra är särskilt lämplig att sjunga i augusti månad när svenskarna traditionsenligt äter kräftor – men det är en annan historia.

1.

Små nubbarna, små nubbarna
är äckliga att se,
små nubbarna, små nubbarna
är äckliga att se.

Nu tar vi dom, nu tar vi dom, så slipper vi dom se,
nu tar vi dom, nu tar vi dom, så slipper vi dom se.

2.

Dom nubbarna, dom nubbarna
är lustiga att ta
dom nubbarna, dom nubbarna
dom vill vi gärna ha.

Ej röra, ej röra, nej skala kräftan först
och sedan, och sedan, vi släcka ska vår törst.

Små grodorna ingår numera i småbarnsrepertoaren också i de nordiska grannländerna. I Norge sjunger man »Små rumpe-

troll« och i Danmark »Små froer, små froer«. Ett bevis på lekens popularitet i alla åldrar är att den också översatts till latin – bland annat sjungs den av eleverna på Katedralskolan i Oslo enligt följande:

Ranunculi ranunculi
Quam sunt ridiculi
Ranunculi ranunculi
Non caudas habent hi
||: Sub aqua, sub aqua qua, sub aqua qua qua qua :||

Obegripligt och svenskt

Men för dansken som berättade om sitt besök i Sverige och dansen runt midsommarstången var visan ny. Små grodorna var det konstigaste med hela det svenska midsommarfirandet, tyckte han: »Alle danser rundt om den korsformede majstang, mens de hopper som frøer. Det er vanskeligt at forestille sig, hvad der kan være oprindelsen til denne skik ... Det forekommer dog rimeligt at antage, at de store mængder »snaps« der indtages inden udførelsen af ritualen har haft en vis indflydelse på udformningen af ritualen...«

Små grodorna är en lek som alltid går hem, men den missuppfattas alltid av utlänningar som inte förstår vad folk håller på med, när de hoppar runt med händerna på öronen och på rumpan. Eftersom det är alldeles för långsökt att den lilla oan-senliga grodan fått en särskild visa, tror många att det handlar om älgar. Men vilken förklaring man än väljer så uppfattas alltid Små grodorna som väldigt typiskt svensk.

I svenska tidningar fanns sommaren 2003 en historia om

Anna som ville förnya sitt pass. Men det var inte så enkelt. På svenska ambassaden i Paris blev hon utsatt för ett minst sagt udda test, skrev *Aftonbladet* i juni 2003:

Anna har svensk pappa och fransk mamma och är född och uppvuxen i Frankrike, men har dubbelt medborgarskap. När hon fyllde 23 år ville hon förnya sitt svenska medborgarskap och skaffa ett nytt pass. Eftersom Anna är född och uppvuxen i Frankrike och aldrig bott i Sverige kallades hos till svenska ambassaden i Paris för att bevisa sin anknytning till Sverige. Ambassadens vicekonsul intervjuade Anna och utsatte henne för diverse test. Först skulle hon göra ett rättstavningsprov. Sedan fick hon svara på frågor om svensk kultur och svenska traditioner. Anna fick berätta hur ett kräftkalas går till och vad som finns på ett smörgåsbord. Hon räknade upp fem städer i Norrland och de tre största städerna i landet. Sedan kom den mest udda frågan från vicekonsuln. Han frågade vilken sång man brukade sjunga på midsommar. Anna blev osäker. Då började vicekonsuln att sjunga på Små grodorna och Anna kände sig tvingad att sjunga med. Hon kände sig förödmjukad. »Det var fruktansvärt, mycket pinsamt och obehagligt«, berättade hon för tidningen.

Anna klarade provet och fick behålla sitt svenska medborgarskap. På ambassaden i Paris meddelade pressrådet, att de frågor Anna fått var helt normala. »Det var snälla frågor och ingen annan har klagat«, sa han.